

ARBETETS MUSEUMS SKRIFTSERIE 1

Yrken och arbetsliv i nya former

FORSKNINGSPROGRAM FÖR ARBETETS MUSEUM

Yrken och arbetsliv i nya former

F O R S K N I N G S P R O G R A M F Ö R A R B E T E T S M U S E U M

Innehållsförteckning

Förord	3
Inledning	8
• Arbetets museum	8
• Forskningsprogrammets uppläggnig	9
Forskning vid Arbetets museum – samverkansspiralen	10
• En arbetsmodell växer fram	10
• Det första forskningsprogrammet och Rådet för yrkeshistorisk forskning	12
• Museerna och forskningen	13
• Samverkansspiralen – en utvecklingsbar modell	15
Arbetsliv i nya former	18
• Inledning	18
• Det nya arbetslivet	20
• Arbetets kulturer	24
• Yrken och arbetsliv – kontinuitet och förändring	25
Referenser och anförd litteratur	27

Förord

När Arbetets museum nu lägger fram ett nytt forskningsprogram finns det skäl att inledningsvis kort beröra huvuddragen i museets förra program liksom i arbetslivets förändring under det senaste årtiondet.

Museets tidigare forskningsprogram Det mångkulturella arbetet. Ett 90-talsprogram för Arbetets museum är daterat i augusti 1991, fyra månader innan museet öppnade sina portar för besökare. Programmet tar sin utgångspunkt i historien men riktar även frågor till samtidens och framtidens arbetsliv. Vad vi då ännu inte anade var djupet i den konjunkturedgång som var i antågande. Luften hade förvisso redan gått ur det sena åttioalets extremt uppblåsta spekulationsekonomi. Vi kunde dock inte föreställa oss att under det närmaste året skulle hundratusentals människor kastas ut i arbetslöshet och statsfinanserna åsamkas ett underskott som drygt två år senare uppgick till ofattbara 210 miljarder kronor.

Den ekonomiska krisen förändrade den fackliga och politiska dagordningen. Det nyöppnade museet tog efterhand på sig uppgiften att undersöka och gestalta teman och frågor med anknytning till den nya situationen på arbetsmarknaden. 90-talsprogrammet, som utarbetades i ett betydligt ljusare ekonomiskt klimat, var dock ingalunda överspelat. För det första lade programmet grunden till en samverkansmodell som museets personal under de kommande åren genom praktisk verksamhet successivt etablerade (se avsnitt två för en närmare presentation). För det andra innehåller 90-talsprogrammet både grundläggande resonemang om arbetets betydelse i människors liv och lyfter fram ett under de senaste årtiondena allt viktigare mänskligt och forskningsrelevant område: mötet mellan olika grupper och kulturer på arbetsplatserna.

Den stora invandringen under de senare årtionden har förvisso ruskat om det svenska samhället. Samtidigt är det för enkelt att se de svenska arbetsplatserna under de tidigare årtiondena av 1900-talet som en fullständigt homogen värld. Flertalet större arbetsplatser har förmodligen befolkats av människor med olika livserfarenheter, normer och värderingar. Människor har dessutom haft olika positioner, grad av inflytande och makt. Flertalet nyanställda har dock sannolikt anpassat sig, eller tvingats anpassa sig, till situationen. Andra har inte tagit sig in i arbetsgemenskapen och varit tvungna att under visst motstånd och

Programmet tar sin utgångspunkt i historien men riktar även frågor till samtidens och framtidens arbetsliv.

Med 90-talsprogrammet ville Arbetets museum fördjupa kunskaperna om arbetets kulturer och mötena dem emellan på 1900-talets arbetsplatser. Med denna kunskap ville vi ge perspektiv till den situation som diskuterades i samband med framväxten av det samtida multietniska samhället och dess arbetsplatser.

med medföljande personliga problem underordna sig de dominerande värderingarna och reglerna. Andra har slutat då de inte klarat grupptricket och de gängse värderingarna och normerna.

I programmet formuleras samtidigt frågan om den svenska modellen kan ha innehållit mekanismer som uppdagade och eliminerade flertalet spänningar och på så vis minskade antalet personliga tragedier. Det fanns regler för vad individen fick och inte fick göra, hur han/hon skulle uppträda mot äldre och yngre kamrater, överordnade och underordnade. Reglerna skyddade även de som avvek. Med 90-talsprogrammet ville Arbetets museum fördjupa kunskaperna om arbetets kulturer och mötena dem emellan på 1900-talets arbetsplatser. Med denna kunskap ville vi ge perspektiv till den situation som diskuterades i samband med framväxten av det samtida multietniska samhället och dess arbetsplatser.

Under de år som följde sattes en rad projekt vid Arbetets museum och kunskaperna fördjupades stegvis om de svenska arbetsplatserna som kulturella arenor. Den bärande idén från allra första början var att kunskaperna skulle inhämtas i samverkan. Människor med egna erfarenheter från olika arbetsplatser och skilda tider deltog i kunskapsinhämtningen tillsammans med fackliga representanter, forskare och museets egen personal. Resultaten från samverksansprojekten gestaltades sedan i utställningar samt presenterades i skrifter, artiklar och föredrag.

90-talsprogrammet har sitt fokus på det svenska arbetslivet, men betonar inledningsvis att problemens karaktär snarast gör "att vi rör oss över nationsgränser och mellan olika världsdelar". Denna ambition har inte blivit mindre viktig under senare år. Skälen är anslutningen till EU 1995 och framväxten av en globalt integrerad världsekonomi och ett nätverkssamhälle med ett ständigt flöde av varor, kapital, information och kulturell kommunikation. Med detta har det också blivit än viktigare att studera teman och frågor kring arbetets kultur och möten mellan skilda kulturer. Ett jämförande perspektiv mellan länder och regioner är här en klar styrka.

Även andra teman i det förra programmet blev än mer aktuella när arbetslösheten sköt i höjden. I 90-talsprogrammet hävdas att arbetet är en mänsklig rättighet. Under 1990-talet har det samtidigt, både i det rika Västeuropa och i världens fattiga länder, varit mycket svårt att hävda rätten till arbete, d.v.s. artikel 23 i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948. Under årtiondet har vi också fått se hur de regelverk som under efterkrigstiden byggts upp för att tillvarata de anställdas intressen ifrågasatts och successivt urholkats i en rad länder. I vårt land befinner vi oss förmodligen bara i en början på en större förändring av regelverken. Effekterna av dylika förändringar behöver studeras i ett historiskt och komparativt perspektiv.

Ett tema i 90-talsprogrammet som försvann ur debatten under 90-talet var det goda arbetet. I programmet hävdas att vi människor inte bara har rätt till ett arbete utan till ett "mänskligt drägligt arbete". Det var en viktig fråga i slutet av 1980-talet och från statens, arbetsgivarnas och fackföreningsrörelsens sida gjordes betydande insatser för att reducera riskerna att skadas i arbetet. Blickarna riktades mot industrisamhällets hierarkiska organisation som koncentrerade makt och ansvar i toppen, och där den stora gruppen anställda på kontor och fabriksgolv utförde rigoröst kontrollerade, sönderstyckade och monotona uppgifter. Den tayloristiska arbetsorganisationen åsamkade människor lidanden genom psykosocial stress och förslitningsskador samt företagen stora kostnader p.g.a. av hög personalomsättning. I första hand försökte man från slutet av 1980-talet eliminera tempoarbeten inom industrin och förbättra de psykiskt slitsamma servicejobben på kontoren och tunga jobben inom vården.

Med den ekonomiska krisen och arbetslösheten i början av 1990-talet försvann denna fråga från tidningarnas nyhetssidor samt den fackliga och politiska dagordningen. Det innebar dock inte att reformarbetet upphörde. Snarare blev förändringen en strategi för privata och offentliga arbetsgivare i försöken att sänka kostnaderna och öka produktiviteten. Mer sammansatta och ansvarsfulla jobb skapades när arbetsorganisationen plattades ut och uppgifter fördes ner till arbetare och tjänstemän. De som blev kvar efter nedskärningar och

Ett tema i 90-talsprogrammet som försvann ur debatten under 90-talet var det goda arbetet. I programmet hävdas att vi människor inte bara har rätt till ett arbete utan till ett "mänskligt drägligt arbete".

Uppenbarligen förnyades inte arbetslivet i den utsträckning som många säkert önskat sig och som det fanns skäl att tro mot bakgrund av rapporter som presenterades. Arbetslösheten tystade kritiken mot brister i arbetslivet och de åtgärder som vidtogs har på sikt även skapat nya problem.

organisationsförändringar fick ett bredare arbetsfält och större ansvar. Nu efterfrågades människor som var motiverade, villiga att ta ett större ansvar, som var beredda att gå mellan olika arbetsuppgifter och som dessutom kunde vara ansikten mot kunderna. Löpande band skrotades liksom ackorden. Istället infördes lagarbete, arbetsrotation och bonussystem som premierade flit och lojalitet. På sikt har detta lett till en ofrånkomlig utmaning mot den fackliga rörelsen och dess verksamhet lokalt och centralt.

Uppenbarligen förnyades inte arbetslivet i den utsträckning som många säkert önskat sig och som det fanns skäl att tro mot bakgrund av rapporter som presenterades. Arbetslösheten tystade kritiken mot brister i arbetslivet och de åtgärder som vidtogs har på sikt även skapat nya problem.

I ett nyligen framlagt delbokslut över välfärdsutvecklingen under 1990-talet (Välfärd vid vägskäl. SOU 2000:3) är slutsatsen att de fysiskt krävande arbetena i det närmaste är lika vanliga i slutet av som i början av 1990-talet. De enformiga arbetena förefaller snarare ha blivit något fler. Vad gäller de psykiskt ansträngande arbetena ökade de först påtagligt för att därefter något minska i omfattning. De jäktiga arbetena blev däremot allt vanligare, framför allt för kvinnor inom vård, omsorg, skola och socialt arbete. I slutet av 1990-talet visade sig den könssegrigerade svenska arbetsmarknaden i att det var vanligare med kvinnor än män i fysiskt krävande och psykiskt ansträngande arbeten. Kvinnor innehade oftare högstressarbeten.

Yrke och ställning i organisationen har också betydelse för arbetsförhållandena. Arbetare har enformiga och fysiskt krävande arbeten medan högre tjänstemän har ett jäktigt och psykiskt krävande arbete. Ålder och nationalitet påverkar även vilket arbete man har och vilka risker man utsätts för. Yngre personer har enformigare och fysiskt krävande uppgifter än äldre medan personer i medelåldern har jäktiga och psykiskt ansträngande uppgifter. Utrikes födda har inte bara en låg förvärvsfrekvens, de har dessutom mer enformiga arbeten än inrikes födda.

Under 1990-talet har fler personer fått tillfälliga anställningar. De fasta anställningarna dominerar alltjämt, men särskilt bland kvinnor, utrikes födda, yngre och ensamstående ökar de tidsbegränsade anställningarna. Kvinnor är vikariats- och behovsanställda, männen objekts- och projektanställda. En växande grupp kvinnor arbetar tillfälligt för låg lön inom vård och omsorg, medan män arbetar som konsulter med hög lön.

Flexibiliteten är vår tids modeord. För de välbetalda jobben ska du både vara specialist med hög kompetens och ha en förmåga att skifta mellan olika arbetsplatser, anställningsformer, uppgifter och arbetslag. Tjänstemän och arbetare anstränger sig för att förbättra sitt värde. Övertiden förhandlas eller glöms bort. Stressen breder ut sig.

Det är mot denna bakgrund av kontinuitet och förändring under det senaste årtiondet som Arbetets museum nu formulerar ett nytt program för dokumentation och forskning, ett program med fokus på yrken och arbetsliv. Gamla teman och frågor kvarstår, varav några har blivit allt viktigare, och nya har tillkommit. Här i det nya programmet diskuteras vilka de är och hur Arbetets museum vill försöka utforska arbetslivet i historien och samtiden och på denna grund delta i samtalet om det framtida arbets- och samhällslivets utformning.

Programmet har författats av museets tidigare forskningschef Inger Jonsson (1996–2000) i samarbete med Rådet för yrkeshistorisk forskning.

Norrköping i september 2000

Maths Isacson

Anders Lindh

Ordförande i
Rådet för yrkeshistorisk forskning

Museidirektör

Det är mot denna bakgrund av kontinuitet och förändring under det senaste årtiondet som Arbetets museum nu formulerar ett nytt program för dokumentation och forskning, ett program med fokus på yrken och arbetsliv.

Inledning

Arbetets museum

Arbetets museum vill genom sitt bildningsmål förmedla kunskap och upplevelser om arbetet, arbetsvillkor och industrisamhällets kulturarv.

Arbetets museum är en enskild stiftelse vars huvudmän är LO, TCO, ABF, TBV och KF. Museets drift finansieras genom statliga bidrag, projektmedel från framför allt huvudmännen samt kommersiell verksamhet som restaurang, butik och uthyrning av konferenslokaler.

Arbetets museum vill genom sitt bildningsmål förmedla kunskap och upplevelser om arbetet, arbetsvillkor och industrisamhällets kulturarv. Museets arbetsätt är att vetenskapligt dokumentera och konstnärligt gestalta kvinnors och mäns arbetsliv ur ett vardagsperspektiv. Museet genomför fortlöpande minnesinsamlingar och dokumentationer, och arbetsättet kan beskrivas som ett växelspel mellan minnesinsamling, dokumentation, bearbetning och förmedling av resultat i skrifter och utställningar. Genom seminarier och programverksamhet är museet en mötesplats för samtal och debatt som i sin tur ger uppslag till nya undersökningar och utställningar.

Museet har en liten organisation med få anställda och bedriver mycket av sin verksamhet i projektform, varvid externa ekonomiska och personella resurser knyts till de olika projekten. Detta är möjligt genom ett omfattande samarbete med studieförbund, fackförbund, universitet och högskolor, kulturmiljövård och museer, vilket medför att museet arbetar med en betydligt vidare kompetens än vad den egna organisationen förfogar över. Ett vittgående samarbete med nationella samarbetspartners är också nödvändigt för att museet ska kunna verka nationellt.

Forskningsprogrammets uppläggning

Det finns ingen given modell för hur ett forskningsprogram ska utformas. Beroende på vilken institution det avser, för hur lång tidsperiod det ska gälla, i vilket skede av institutionens historia det kommer till etc. kommer olika krav att ställas på ett program. När det gäller detta det andra i ordningen av forskningsprogram för Arbetets museum har följande faktorer inverkat på uppläggningsen.

Efter drygt tio år har forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Arbetets museum funnit en form – en arbetsmodell som fungerar mycket bra. Som en vetenskaplig grund för arbetet ligger museets första forskningsprogram – Det mångkulturella arbetet. Ett 90-tals program för Arbetets museum. Själva arbetsmodellen finns inte beskriven i detta program då programmet tillkom parallellt med att arbetsmodellen utvecklades genom ett antal konkreta forsknings- och dokumentationsprojekt. Det går dock inte att separera idéprogrammet och arbetsmodellen eftersom dessa är invädda i varandra och tillsammans utgör grunden för forsknings- och dokumentationsverksamheten.

Som en utgångspunkt för ett nytt program är det viktigt att summera och diskutera erfarenheterna från den föregående perioden. Detta för att kunna gå ett steg vidare både när det gäller den ämnesmässiga inriktningen och arbetsmodellen. I avsnitt två redovisas inledningsvis hur forsknings- och dokumentationsprojekten har kommit att utformas. Därefter sätts verksamheten in i en kontext och relateras till den pågående diskussionen om museianknuten forskning. Till sist skisseras en tänkbar modell för hur forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Arbetets museum skulle kunna vidareutvecklas.

Avsnitt tre ägnas åt att diskutera Arbetets museums särskilda ansvarsområde – arbete och arbetsliv. Här presenteras några huvuddrag i nyare forskning om arbetslivets utveckling och jämförelser görs med museets föregående forskningsprogram. Framställningen avslutas med att några områden och problemställningar som är av särskilt intresse för Arbetets museum ringas in.

I likhet med föregående program ska detta forskningsprogram betraktas som en ram för verksamheten, vilken kompletteras med konkreta handlingsprogram. Dessa utarbetas kontinuerligt inom Rådet för yrkeshistorisk forskning i samarbete med museets ledning och personal.

Efter drygt tio år har forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Arbetets museum funnit en form – en arbetsmodell som fungerar mycket bra.

I likhet med föregående program ska detta forskningsprogram betraktas som en ram för verksamheten, vilken kompletteras med konkreta handlingsprogram. Dessa utarbetas kontinuerligt inom Rådet för yrkeshistorisk forskning i samarbete med museets ledning och personal.

Forskning vid Arbetets museum – samverkansspiralen

En arbetsmodell växer fram

Detta nya museum skulle inte samla föremål utan istället samla kunskap och minnen om modernt arbetsliv. I konstnärlig gestaltning, i skrift och vid seminarier skulle sedan denna kunskap levandegöras och utgöra ett inslag i samhällsdebatten.

Redan då planerna på ett Arbetets museum tog form vid början av 1980-talet ingick forsknings- och dokumentationsverksamheten som en viktig del. Detta nya museum skulle inte samla föremål utan istället samla kunskap och minnen om modernt arbetsliv. I konstnärlig gestaltning, i skrift och vid seminarier skulle sedan denna kunskap levandegöras och utgöra ett inslag i samhällsdebatten. En bärande tanke var att spegla arbetets vardag och att låta människor som inte var så synliga i andra sammanhang här få komma till tals. Särskilt gällde detta kvinnors liv och arbete.

Forsknings- och dokumentationsverksamheten utvecklades och fick sin form i det dynamiska uppbyggnadsskedet av det nya museet. Den vikt som lades vid detta område gjorde att en disputerad forskare tidigt knöts till museet. Genom detta etablerades även en koppling till universitets- och högskolevärlden.

Vidare sökte Arbetets museum samarbete med andra museer och institutioner. När det gällde insamling av yrkesminnen blev Nordiska museet, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och Tjänstemannarörelsens arkiv viktiga samarbetsparter. Eftersom Arbetets museum arbetar med samtidsdokumentationer har museet under åren aktivt deltagit i Samdok (samtidsdokumentation vid svenska museer) när det gäller erfarenhetsutbyte och utveckling av detta fält.

Då Arbetets museums målsättning var att fungera som en mötesplats mellan teoretiker och praktiker verkade museet för att frågeställningar och utgångspunkter formulerades i samverkan mellan forskare, museipersonal och representanter för de yrkesgrupper som skulle ingå i undersökningarna. Samarbetspartners har ofta hämtats bland kretsen av museets stiftare – LO, TCO, ABF, TBV, KF – men även bland andra grupper.

Mötet mellan olika aktörer har inte bara inskränkt sig till planeringen av de olika projekten. Under hela projektets gång sker en samverkan, på ständigt nya nivåer via en projektgrupp och olika referensgrupper. Arbetsmodellen kan därför

liknas vid en samverkansspiral. Detta sätt att arbeta ger även en stegvis fördjupad kunskap. Med erfarenheterna från de första stegen i processen kan nya och mer preciserade frågeställningar formuleras inför nästa moment, och på detta sätt når man en ny nivå i spiralen.

De olika delarna i modellen utgörs av metoder för kunskapsinhämtning och förmedling som är vanliga vid museer. Här sätts de dock in i ett delvis nytt sammanhang och kopplas ihop på ett nytt sätt. Vid svenska kulturhistoriska museer har etnologin och etnologiska metoder varit dominerande. Detta gäller även verksamheten vid Arbetets museum. Genom att på olika sätt – via Rådet för yrkeshistorisk forskning (se vidare nedan) och olika referensgrupper – knyta forskare från olika discipliner till verksamheten har dock kunskapsbasen kunnat breddas.

I en tänkt modell för forsknings- och dokumentationsprojekt vid Arbetets museum ingår följande delar. Modellen är dock flexibel och beroende på omständigheterna – val av undersökningsobjekt, samarbetspartners etc. – kan ordningen bli en annan och alla delar kanske inte ingår.

- Projektplanering, etablerande av samarbete och formulering av utgångspunkter/frågeställningar
- Upprop och insamling av nedskrivna minnen från arbetslivet
- Ett urval av de insamlade yrkesminnena utges i en antologi. Alla insamlade berättelser arkiveras och är tillgängliga som källmaterial
- Ett seminarium ordnas med utgångspunkt från antologin
- En etnologisk, fotografisk och konstnärlig samtidsdokumentation görs vid några utvalda arbetsplatser
- Den samlade kunskap som projektet resulterat i presenteras i en utställning
- Materialet från den etnologiska dokumentationen presenteras i en rapport/bok. Hela materialet i form av fältanteckningar och intervjuer arkiveras och är tillgängligt som källmaterial
- Projektets samlade resultat diskuteras vid ett eller flera seminarier
- Eventuellt fortsatt, fördjupad forskning
- Utvärdering

Arbetsmodellen kan därför liknas vid en samverkansspiral. Detta sätt att arbeta ger även en stegvis fördjupad kunskap. Med erfarenheterna från de första stegen i processen kan nya och mer preciserade frågeställningar formuleras inför nästa moment, och på detta sätt når man en ny nivå i spiralen.

Det första forskningsprogrammet och Rådet för yrkeshistorisk forskning

För att ytterligare förstärka den vetenskapliga grunden knöts ett forskningsråd – Rådet för yrkeshistorisk forskning – till Arbetets museum 1997. Rådets ledamöter representerar olika vetenskapliga discipliner vid skilda universitet och högskolor, samt olika museer.

I den föregående beskrivningen av hur forsknings- och dokumentationsverksamheten växte fram vid Arbetets museum har tonvikten lagts vid arbetsmodellen och metoderna. Till grund för utarbetandet av projekten har dock legat ett vetenskapligt forskningsprogram. Detta utarbetades parallellt med att de första projekten påbörjades omkring 1989/90.

1991 fick Arbetets museum sitt första forskningsprogram Det mångkulturella arbetet. Ett 90-tals program för Arbetets museum. Programmet är framför allt ett idéprogram som fångar upp aktuella strömningar i både samhällsutvecklingen och i forskningen. Här görs även historiska tillbakablickar på hur 1900-talets arbetsliv utvecklats och olika orsaksförklaringar diskuteras. I många stycken är detta program fortfarande aktuellt och det bildar en naturlig utgångspunkt och komplement till detta nya program.

För att ytterligare förstärka den vetenskapliga grunden knöts ett forskningsråd – Rådet för yrkeshistorisk forskning – till Arbetets museum 1997. Rådets ledamöter representerar olika vetenskapliga discipliner vid skilda universitet och högskolor, samt olika museer. Då både museiverksamma och universitetsforskare ingår kan rådet fungera som ett forum för att kvalitetssäkra och utveckla den vetenskapliga nivån på museets verksamhet samtidigt som den vetenskapliga diskussionen hela tiden direkt kopplas till museiverksamhetens särskilda villkor.

Rådet har under den tid det varit verksamt följt pågående projekt, granskat avslutade projekt, medverkat vid planeringen av nya projekt samt vidare varit ett forum för diskussioner om arbetslivshistoria och yrkeshistoria och planerat ett större seminarium kring detta. Rådet har även spelat en viktig roll i arbetet med att ta fram detta nya forskningsprogram. Rådet för yrkeshistorisk forskning kommer även fortsättningsvis att ha denna funktion, men dess arbetssätt förutsätts ständigt utvecklas.

Museerna och forskningen

Generellt kan kopplingen mellan museer och forskning liknas vid en relation med många komplikationer och förhinder. Museer har kommit att bli institutioner som i första hand samlar och bevarar kulturarvet som ett källmaterial för framtida forskning och som ett material som gör det möjligt att förmedla kunskap om vår historia och kulturarv genom framför allt utställningar. Museerna har däremot i mycket mindre utsträckning varit forskningsinstitutioner, även om forskningsverksamhet förekommer och vissa museer har disputerade forskare anställda. Hur forskningslandskapet ser ut vid de svenska museerna framgår bland annat av den utredning som HSFR utfört angående sektorsforskning inom kulturområdet, den enkät som om forskning vid museer som Sveriges Museimannaförbund/DIK färdigställde 1998, samt den enkät om Samdokmuseernas undersökningar, forskning och forskarsamarbete som Samdok tog initiativ till samma år.

En anledning till att forskning har så litet utrymme i museernas verksamhet är det faktum att det har visat sig vara svårt att finansiera museianknuten forskning via de vanliga kanalerna som forskningsråd och olika forskningsstiftelser. De förutsättningar som gäller för Arbetets museums forsknings- och dokumentationsverksamhet, i likhet med förhållandena för de flesta andra museer, är därför att verksamheten till största delen vilar på en kombination av egna medel och medel som tillskjuts av samarbetsparter i olika samverkansprojekt. För att förstå verksamhetens karaktär är det viktigt att hålla dessa grundförutsättningar i minnet.

Den nära kopplingen mellan museernas forskning och samlingarna är ett karakteristiskt drag för museiforskningen och skiljer den från forskning vid universitetens institutioner, där bevarandet av källmaterial är ovidkommande ... Ytterligare ett karakteristiskt drag i museernas forskning är möjligheten att förmedla forskningsresultaten till en bred allmänhet. (Forskningsprogram för Nordiska museet 1997)

De förutsättningar som gäller för Arbetets museums forsknings- och dokumentationsverksamhet, i likhet med förhållandena för de flesta andra museer, är därför att verksamheten till största delen vilar på en kombination av egna medel och medel som tillskjuts av samarbetsparter i olika samverkansprojekt.

Syftet med forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Arbetets museum, förutom att skapa ett källmaterial och att nå ny kunskap om arbetets villkor, är även att förmedla denna kunskap.

Visserligen skiljer sig Arbetets museum från de flesta andra museer i det att museet inte har egna föremålssamlingar (ett samarbetsavtal rörande insamling av föremål i samband med dokumentationer finns dock med Nordiska museet). Beskrivning av det specifika med museiforskning äger dock giltighet även för Arbetets museum då museet genom att istället för att samla föremål samlar på minnen och erfarenheter av modernt arbetsliv skapar ett källmaterial, i form av berättelser, fotografier och konstnärliga gestaltningar, som bevaras. Vidare präglas undersökningarna av det samtida arbetslivet av ett materiellt perspektiv då föremål utgör en viktig källa till kunskap, och även i utställningarna är föremål ett viktigt inslag.

Syftet med forsknings- och dokumentationsverksamheten vid Arbetets museum, förutom att skapa ett källmaterial och att nå ny kunskap om arbetets villkor, är även att förmedla denna kunskap. Än viktigare är att museet med kunskapen som grund vill väcka debatt, ställa nya frågor och aktualisera brännbara ämnen i samtiden. Denna ambition delas av dagens museisverige och har t.ex. varit en viktig del i utarbetandet av ett nytt program för Samdok.

När Arbetets museum beskriver sitt arbetssätt – att vetenskapligt dokumentera samtida arbetsliv – fokuseras en punkt som varit föremål för diskussioner bland annat inom Samdok. Under museiveckan 1990 anordnade Samdok föredrag och diskussioner med syfte att diskutera dokumentationernas resultat och nytta. Mycket kom att handla om metoder och tillvägagångssätt. Mot den metod som ofta använts i museernas samtidsdokumentationer - "en bred ansats, en förutsättningslös bred beskrivning" - ställdes en mer sällan använd väg - "att vi läser in oss ordentligt på ämnet och sedan formulerar ett problem som är väsentligt för oss idag". (Samdokbulletinen 51/90)

För Arbetets museums forsknings- och dokumentationsverksamhet har det andra alternativet varit vägledande. När villkoren för olika yrkesgrupper har dokumenterats har oftast några aktuella problem eller några för yrket specifika frågeställningar stått i centrum. Att med forskningsprogrammet som grund söka vidareutveckla verksamheten i detta avseende är ett viktigt mål.

Samverkansspiralen – en utvecklingsbar modell

Ett forskningsprogram är en typ av måldokument som pekar ut riktningar för verksamhetens utveckling både när det gäller form och innehåll. För Arbetets museums forskning och dokumentation är det inte aktuellt med någon riktningförändring utan en fördjupning och vidareutveckling av verksamheten.

Det specifika med minnesinsamlingar och etnologiska dokumentationer är att de kan ge en nära kunskap om enskilda individers erfarenheter av olika livssituationer, de ger oss djupgående och nyanserade insikter om hur människor lever – tänker och agerar – i sin vardag. Arbetets museums forsknings- och dokumentationsverksamhet syftar just till att synliggöra hur människor som aktörer lever, tänker och agerar i sin vardag.

För att kunna tolka och analysera denna individuella erfarenhet krävs dock kunskap om den allmänna samhällsutvecklingen, om strukturerna. Detta är inte minst viktigt om den kunskap som dokumentationerna ger ska kunna tjäna som grund för museets strävan att ta en aktiv del i samhällsdebatten.

Arbetets museum bör därför slå vakt om den tanke som finns i arbetsmodellen – att inleda undersökningarna med en problemformuleringsfas. Det är viktigt att tillräckligt med tid avsätts inte bara för en orientering i forskningsläget och för kontakter med praktiker som har erfarenhet av det aktuella området, utan även för problemformulering. Till detta hör också en diskussion om lämpliga metoder – kanske ska den etnologiska dokumentationen kombineras med någon annan undersökningsmetod, kanske minnesinsamling inte är lämplig i detta fall och så vidare. Det är vidare nödvändigt att fundera över de teoretiska utgångspunkter som styr undersökningen och ta ställning till olika förklaringsmodeller. Rådet för yrkeshistorisk forskning har här en viktig roll att fylla.

Av lika stor betydelse är att det ges möjlighet att följa upp de problemställningar som ställdes inledningsvis medan undersökningen pågår, att diskutera delresultat och kanske ompröva studiens inriktning och formulera mer precisa frågor. Mer än vad som hittills varit fallet skulle forskningsrådet även kunna

Arbetets museums
forsknings- och dokumen-
tationsverksamhet syftar
just till att synliggöra hur
människor som aktörer
lever, tänker och agerar i
sin vardag.

Hur skiljer sig den konstnärliga och fotografiska tolkningen av vad det innebär att arbeta inom ett visst yrkesområde från den etnologiska tolkningen – och hur kan de olika kunskaperna komplettera varandra?

vara ett forum för diskussioner om pågående forsknings- och dokumentationsprojekt, där t.ex. delresultat kan presenteras och kritiskt granskas. Att via referensgrupper knyta forskare och praktiker med särskild kunskap till de olika projekten är en modell som har provats. Resultatet har varit positivt, men även denna form kan utvecklas vidare genom bland annat tätare och mer kontinuerliga kontakter. I några projekt har seminarier anordnats för att markera övergången från en fas till nästa. Seminarierna har tjänat som avstämning och avstamp för nästa steg. Denna arbetsform bör även fortsättningsvis användas.

Under 1999 etablerade Arbetstlivsinstitutet (ALI) en forskningsenhet i Norrköping med forsknings- och utvecklingsprogrammet Arbeta och kultur. Målsättningen är att det ska utvecklas ett nära samarbete mellan ALI och olika lokala aktörer/institutioner, varav Arbetets museum är en. Denna nya situation öppnar möjligheter för att ytterligare förstärka den vetenskapliga kvalitén och ge nya kontaktytor mot aktuell arbetslivsforskning då forskargruppen vid Arbeta och kultur skulle kunna bli ännu en referensgrupp. Gemensamma seminarier där ny forskning diskuteras likaväl som museets projekt kritiskt granskas är en möjlig form.

Konstnärlig och fotografisk dokumentation är ett viktigt inslag i museets forsknings- och dokumentationsverksamhet. Denna del av dokumentationen har framför allt kommit till användning när det gäller gestaltning och förmedling i utställningar. Kanske borde dock den konstnärliga och fotografiska tolkningen mer än hittills även betraktas som ett kunskapsinhämtande och därför ställas i relation till den etnologiska dokumentationen, och mer medvetet bli föremål för diskussioner. Hur skiljer sig den konstnärliga och fotografiska tolkningen av vad det innebär att arbeta inom ett visst yrkesområde från den etnologiska tolkningen – och hur kan de olika kunskaperna komplettera varandra?

Att i utställningsform förmedla kunskap och upplevelser är museernas särskilda uttrycksmedel. Arbetets museums arbetsmodell har tagit fasta på detta och utställningen ses som en självklar del av de olika forsknings- och dokumentationsprojekten. Samtidigt finns en fara att den mer vetenskapliga bearbetningen

av det insamlade materialet har kommit i skymundan. Detta har varit ett allmänt problem när det gäller dokumentationer vid svenska museer och har diskuterats inom Samdok.

I Arbetets museums modell finns en ambition att inte enbart skapa ett källmaterial för framtida forskning utan även bearbeta materialet direkt. Då projektens inriktning styrs av en problemformulering är det självklart att frågeställningarna analyseras med utgångspunkt i det material som skapats genom dokumentationen och inom projektets ramar. Detta är även en nödvändig fas om den kunskap som projektet genererat ska kunna fungera som ett bidrag i den aktuella samhällsdebatten. Det är därför viktigt att tillräcklig tid avsätts för att vetenskapligt bearbeta och i skriftlig form presentera den kunskap som projektet lett fram till. Detta har skett i vissa tidigare projekt, men framställningen av en publikation bör bli en lika självklar del i alla projekt som utställningen. Med en särskild skriftserie för Arbetets museum skulle ett naturligt forum finnas för dessa publikationer.

För att samverkansspiralen inte ska bli en sluten cirkel kan projekten inte ta slut med utställning och publikation. Modellen förutsätter att resultaten diskuteras och att den dialog som uppstår ger en grund för att ta ett ännu ett steg vidare i nästa projekt. Seminarier med olika inriktning och olika målgrupper är en form som provats med gott resultat, och där finns även möjligheten att få synpunkter från både praktiker och teoretiker. Ett annat sätt att få en värdering av den vetenskapliga nivån är att presentera projektens resultat vid vetenskapliga konferenser och i vetenskapliga tidskrifter - både nationellt och internationellt. Att utveckla detta bör även ha positiva effekter för verksamhetens status och synlighet.

I samband med ett av museets större projekt beställdes en extern utvärdering. Erfarenheterna av detta var mycket goda och denna typ av utvärdering bör användas åtminstone vid just de större projekten.

I Arbetets museums modell finns en ambition att inte enbart skapa ett källmaterial för framtida forskning utan även bearbeta materialet direkt.

För att samverkansspiralen inte ska bli en sluten cirkel kan projekten inte ta slut med utställning och publikation. Modellen förutsätter att resultaten diskuteras och att den dialog som uppstår ger en grund för att ta ett ännu ett steg vidare i nästa projekt.

Arbetsliv i nya former

Inledning

Paradoxalt nog framhålls i debatten ofta att arbete kommer att vara av mindre betydelse för människors identitet i framtiden, samtidigt som formerna för hur arbete organiseras är en mycket central del i olika framtidsvisioner som skisseras.

Vad är skillnaden mellan att ha ett arbete och att vara sysselsatt? Vad menar den som lovar att skapa "sysselsättning"? Kan man gå till jobbet utan att vara jobbare? Den arbetslöse behöver inte vara utan sysselsättning. Den som jobbar på tomten förtjänar sällan att kallas tomtjobbare. En svartjobbare kan vara arbetslös men saknar inte sysselsättning. Den som spelar golf på arbetstid har både arbete och sysselsättning, kanske också jobb. Arbete är ett tydligt, fullmatat ord. Det finns ingen värdig synonym. (Claes-Göran Kjellander i DN 15/9 1996.)

Att arbete är ett fullmatat ord kan nog de flesta vara överens om – men tydligt? Möjligen var arbete ett tydligt begrepp så länge som det stod som en synonym för den under industrisamhället dominerande arbetsformen – lönearbete. Nu vid 2000-talets början när arbetsbegreppet tycks tänjas åt en mängd olika håll framstår snarare mångtydigheten som det mest intressanta och också mest problematiska.

Inte bara vad arbetet är utan även vad det betyder – i samhället och för den enskilda individen – är föremål för omprövning. Paradoxalt nog framhålls i debatten ofta att arbete kommer att vara av mindre betydelse för människors identitet i framtiden, samtidigt som formerna för hur arbete organiseras är en mycket central del i olika framtidsvisioner som skisseras. Detta kommer till uttryck inte bara i massmedia utan även i den omfattande forskning som görs inom området. Det går att tolka detta som att arbete inte alls förlorar sin ställning som en identitetsskapande faktor i människors liv – det håller bara på att få en ny och annorlunda betydelse. Att studera, skildra och debattera arbete och arbetsliv syns därför vara lika väsentligt som någonsin och Arbetets museum har här en viktig roll att fylla med sin verksamhet.

Att få syn på arbetet i dess många och föränderliga former är dock inte helt lätt. Genom massmedia nås vi dagligdags av förenklade och ofta även vinklade bilder av den förändringsprocess vi är mitt inne i.

Vi är alla utsatta för ett dagligt bombardemang av andra bilder, andras bilder. Det börjar redan när vi slår upp ögon och öron för första gången. Själva språket är impregnerat av föreställningar om arbete. Familjen, skolan, konsten erbjuder sina bilder som periodvis överensstämmer, periodvis konkurrerar. En hel byråkrati har vuxit upp kring arbetet i det moderna samhället ... Inom en oöverskådlig mängd vetenskapliga discipliner ägnar forskare arbetet sina mödor. Vad har de att säga om makten över arbetet, arbetstidsförkortning, medborgarlön, personalkooperativa företagsformer? Hur samverkar den intellektuella arbetsdelningen med den hegemoniska ideologiproduktionen? Aktörerna på den så kallade marknaden lanserar sina bilder och medierna är långt ifrån några objektiva eller neutrala arbetspeglare. (Löfgren, 1999, s. 18.)

Det är viktigt att komma ihåg att även Arbetets museum tillhör bildproducenterna – de som genom sin verksamhet producerar bilder – tolkningar – av arbete, och som även medvetet vill påverka människor med dessa tolkningar av arbetets villkor idag och i historien. (Jfr Löfgren, 1999, s.184.) Att Arbetets museums verksamhet ska vila på en vetenskaplig grund medför därför krav på en hög grad av självreflexivitet – vilken bild av arbetet bidrar museet till att skapa och hur påverkar denna tolkning den fortsatta utvecklingen av arbetslivet?

Spänningen mellan de olika tolkningarna av utvecklingen, de olika bilderna av arbete, är en viktig källa till kunskap och ett sätt att närma sig detta är att i enlighet med Arbetets museums modell låta praktiker och teoretiker mötas och att låta enskilda människors erfarenheter av arbete ställas mot mer generella bilder av utvecklingen. Målsättningen bör vara att studera arbete i detta växelspel mellan strukturella förändringar, individuellt upplevda erfarenheter och de tolkningar/bilder av arbete som ständigt produceras.

Att Arbetets museums verksamhet ska vila på en vetenskaplig grund medför därför krav på en hög grad av självreflexivitet – vilken bild av arbetet bidrar museet till att skapa och hur påverkar denna tolkning den fortsatta utvecklingen av arbetslivet?

Det nya arbetslivet

Många av de teman som skisserades i det första forskningsprogrammet (Det mångkulturella arbetet, 1991, s. 42) är i hög grad aktuella även idag. Mest påträngande är kanske den övergripande frågan om "vägen ut ur industrisamhället", där tendenserna idag vid 2000-talets ingång är tydligare än när det första programmet skrevs.

Vad som karakteriserade 1900-talets sista årtionden och som fick oss att prata om det postindustriella samhället eller kunskapssamhället var en stark nedgång i andelen sysselsatta inom industrin, men även framväxten av nya former för produktion och arbetsorganisation. I det nya samhället var det service- och tjänstesektorn som skulle komma att dominera samhällsekonomin. Servicesektorns betydelse kan dock sägas vara både undervärderad och övervärderad. Som Maths Isacson visat har service- och tjänsteyrken dominerat det svenska industrisamhället snarare än industrisektorn som endast under en kortare period, från 1935 till omkring 1965, hade störst andel anställda (Isacson, 2000, s. 56-58).

Ser man däremot till industrisektorns bidrag till BNP blir bilden en annan, och med tanke på att sektorn ökat sin andel av BNP under de senaste årtiondena bör kanske frågan om industrisamhällets död väckas igen. Vidare kan en del av servicesektorns ökade andel anställda hänföras till företagets tendens att idag sälja ut delar av produktionen som inte räknas som kärnverksamhet. Detta har ofta inneburit att produktionstjänster som tidigare räknats som en del av industrisektorn nu ses som tillhöriga service- och tjänstesektorn.

Vad siffrorna inte visar är dock hur "... industriell drift och byggnad som inga andra mänskliga verksamheter tidigare i historien omskapat landskapet, förändrat människors livsvillkor, tänkesätt och umgängesformer. Framför allt under perioden 1935-1985 präglade industriproduktionen våra föreställningar om tid och rum, region, individ och kollektiv, kön, generation, arbete och icke-arbete, osv." (Isacson. 2000, s. 59.)

I denna bemärkelse dominerar inte längre industriproduktionen det svenska samhället, utan den växande tjänstesektorn med ett ökande inslag av IT- och kunskapsföretag utgör en alltmer betydande grund för vårt tänkande om och

förhållande till arbete och yrkesliv. Och även om industrisektorn fortfarande är viktig för vår ekonomi så försiggår produktionen och arbetet i nya former som fjärrar sig från den tidigare storskaligheten och fasta, ofta livslånga anställningar.

Som många har påpekat var dock de genomgripande förändringarna under 1990-talet både av strukturell och konjunkturell art. Den nedåtgående konjunkturen gav skjuts åt managementteorier importerade från USA, och begrepp som outsourcing, lean production och downsizing blev lika vanligt förekommande som de stigande siffrorna över arbetslösheten. Kritiker talar om organisationer som bantar sig till döds, och den nya arbetsmiljöfaran för de som fått behålla sina jobb är utbrändhet. Utvecklingen gäller inte bara den privata sektorn utan i lika hög grad den offentliga sektorn som under 1900-talets sista årtionden drabbades av stora nedskärningar. De kommande åren kommer förmodligen att utvisa i vilken utsträckning olika inslag i utvecklingen framför allt kan hänföras till konjunktursvängningar, och vilka förändringar som är av mer bestående art.

En otvetydig trend tycks dock vara utvecklingen mot ett i olika bemärkelser flexibelt arbetsliv. Flexibilitet tolkas kanske i första hand som något positivt – en möjlighet att anpassa efter olika behov. Vid en närmare granskning avslöjar dock det flexibla arbetslivet många avigsidor som måste förstås utifrån en maktaspekt – vem ska anpassa sig till vad? De nya produktionsformerna som karakteriseras av flexibel specialisering är beroende av att arbetskraften också är flexibel. Den flexibla organisationen, som strävar efter att möta en specialiserad efterfrågan, söker därför människor som kan anställas utifrån flexibla kontraktsförhållanden, som kan arbeta flexibla arbetstider på olika platser (när som helst och var som helst), som har flerfaldiga och variabla färdigheter och är beredda att ständigt utvecklas (livslångt lärande).

För vissa har den ökade rörligheten inneburit något positivt, både som en utmaning och som en möjlighet att anpassa arbetslivet till den egna livssituationen. För många har dock flexibilitet blivit liktydigt med osäkerhet och utsatthet – att inte veta när man blir uppringd och efterfrågad nästa gång. Att närmare undersöka flexibilitetens konsekvenser för olika grupper på arbetsmarknaden bör därför vara en uppgift för museet.

Vid en närmare granskning avslöjar dock det flexibla arbetslivet många avigsidor som måste förstås utifrån en maktaspekt – vem ska anpassa sig till vad?

Att närmare undersöka flexibilitetens konsekvenser för olika grupper på arbetsmarknaden bör därför vara en uppgift för museet.

Att den svenska paradoxen med ett högt kvinnligt förvärvsarbete och en starkt könssegregerad arbetsmarknad inte visar några tendenser till att upplösas gör att arbetslivet inte kan studeras utan ett genusperspektiv.

I detta sammanhang är det även viktigt att föra in den maktförskjutning som under 1900-talets slut skett mellan arbetsmarknadens parter och att diskutera fackföreningsrörelsens roll i det nya arbetslivet. Vidare måste den svenska arbetsmarknadens utveckling och arbetslivets förändrade villkor ses i ljuset av den ökade globaliseringen och den europeiska integrationen i både ekonomisk och institutionell bemärkelse.

Tvärs igenom dessa företeelser som präglar och påverkar det moderna arbetslivet skär perspektiv som även de lyftes fram i det föregående forskningsprogrammet.

Att den svenska paradoxen med ett högt kvinnligt förvärvsarbete och en starkt könssegregerad arbetsmarknad inte visar några tendenser till att upplösas gör att arbetslivet inte kan studeras utan ett genusperspektiv. Kvinnor och män arbetar fortfarande inte bara inom olika sektorer och i olika jobb, de arbetar också på olika nivåer och därför oftast till olika lön. I det nya flexibla arbetslivet är det dessutom fortfarande kvinnorna som utgör största andelen deltidsanställda fast många skulle vilja arbeta mer.

Studier av utvecklingen under 1990-talet visar att kvinnor och män har drabbats på olika sätt av de förändringar som pågår. Det går dock inte entydigt att säga att utvecklingen har varit mer negativ för kvinnor än för män. Nedskärningarna i den offentliga sektorn har drabbat kvinnorna hårdast, men samtidigt har utvecklingen inom traditionella, mansdominerade industrier slagit hårt mot vissa kategorier män. Kvinnor tycks dessutom i större utsträckning än män vara beredda att sadla om och att utbilda sig vidare, men när det gäller förutsättningar och villkor i arbetslivet växer klyftan mellan högutbildade kvinnor och lågutbildade. En viktig tankeställare ger en ny avhandling vid Arbetslivsinstitutet som visar att medelålders och äldre kvinnor har arbeten som är fysiskt lika tunga som för tjugo år sedan. Män i motsvarande ålder har däremot lättare jobb.

Med studier av yrken och arbetsplatser kan Arbetets museum bidra till att synliggöra och diskutera dessa skilda villkor och de mekanismer som ständigt tycks återskapa en genusuppdelad arbetsmarknad även när arbetslivet genomgripande omvandlas.

Den dramatiskt ökade arbetslösheten under 1990-talet visade tydligt vilken betydelse etnisk bakgrund fortfarande har när det gäller människors olika möjligheter på arbetsmarknaden och olika villkor i arbetslivet. Forskningen som sökt förklara de svårigheter invandrare och deras barn möter på arbetsmarknaden har antingen betonat de strukturella förändringar som den svenska ekonomin genomgått eller kulturella olikheter mellan invandrare och majoritetsbefolkningen. Då dessa förklaringsmodeller i sig inte har kunnat klargöra relationen mellan en mer generell segregering och de relativt stora skillnaderna mellan olika invandrar-grupper, så har uppmärksamheten även riktats mot etnicitet som social konstruktion och dess koppling till en segregerad integration i arbetslivet.

Vi bör även vända blicken mot de mekanismer, regler, värderingar och normer som gör invandrarkvinnor och män till särskilda kategorier inom arbetskraften. Detta väcker frågor om hur föreställningar och värderingar om invandrare uppstår, bevaras och återskapas i och genom arbetet. Det handlar med andra ord om den process varigenom sociala identiteter konstrueras, legitimeras och blir en naturlig indelningsgrund i samhället och arbetslivet. (De los Reyes. 1998, s. 14)

Hur invandrarkvinnor och män ständigt återskapas som särskilda kategorier i arbetskraften genom arbetets vardagliga praktik, och hur denna process förhåller sig till de nya arbetets kulturer som växer fram i spåren av arbetslivets omvandling, bör vara centrala problemområden i Arbetets museums kommande projekt.

Med etableringen av Arbetslivsinstitutet i Norrköping, som bland annat kommer att inriktas på arbete och etniska relationer, och Tema Etnicitet vid Linköpings universitet, finns en stor kompetens i museets närområde. I Norrköping finns även Integrationsverket och Migrationsverket. Det bör därför finnas stora möjligheter att fördjupa detta perspektiv i Arbetets museums kommande projekt genom samarbete med nämnda institutioner.

Hur invandrarkvinnor och män ständigt återskapas som särskilda kategorier i arbetskraften genom arbetets vardagliga praktik, och hur denna process förhåller sig till de nya arbetets kulturer som växer fram i spåren av arbetslivets omvandling, bör vara centrala problemområden i Arbetets museums kommande projekt.

Arbetets kulturer

Att själva arbetets kulturer omvandlas är en utveckling som måste vara central att studera för Arbetets museum som redan i det första forskningsprogrammet riktade intresset mot arbete som kultur.

Även om vi inte behöver gå så lång som Richard Sennett och prata om krackelerande karaktärer (Sennett, 1999) är det helt klart att arbetslivets förändrade villkor återverkar på människors livsvillkor och identiteter. Att själva arbetets kulturer omvandlas är en utveckling som måste vara central att studera för Arbetets museum som redan i det första forskningsprogrammet riktade intresset mot arbete som kultur.

En arbetsplats är inte enbart ett rum för produktion av varor och tjänster. Det är också en mötesplats för människor med skiftande bakgrund och levnadsförhållanden. Här samlas vi kring bestämda mål. Med hjälp av order, regler, lönesystem, chefer och teknisk apparatur strävar den högsta ledningen att hålla samman verksamheten. Men vårt handlande styrs – medvetet och omedvetet – också av våra egna attityder, värderingar och normer. Uttalade och outtalade normer utgör dessutom viktiga element i kulturella system. Olika grupper på en arbetsplats kan vara bärare av skilda normer och attityder. Under en till synes enhetlig yta kan finnas en mångfald av kulturella mönster som skapar kontraster och spänning åt tillvaron. Arbetet är därför inte bara en mer eller mindre ändamålsenlig verksamhet utan också en mångkulturell mötesplats. (Det mångkulturella arbetet, 1991, s.1.)

Utifrån sina studier av vårdarbete ställer Gerd Lindgren frågan vad det innebär både för undersköterskeyrket och för relationerna mellan olika yrkeskategorier att en medarbetarkultur nu håller på att tränga ut en tidigare kollektivkultur. (Lindgren, 1999) Detta är bara en av många frågor som förändringarna i dagens arbetsliv ger upphov till. Andra problemställningar kan kopplas till hur nedbantade organisationer, en tendens till decentraliserat ansvar, krav på social kompetens och flexibilitet påverkar arbetet som mångkulturell mötesplats.

Yrken och arbetsliv – kontinuitet och förändring

Undersökningar av samtida arbetsliv, men med ett historiskt djup har kännetecknat Arbetets museums forsknings- och dokumentationsprojekt. Det historiska perspektivet gör det möjligt att nyansera bilden av den genomgripande omvandling som samhället genomgår. Är många av de företeelser som antas vara nya inslag på arbetsmarknaden – frångående av livslånga anställningar till exempel – egentligen bara en återgång till tidigare mönster? Är det som vi vant oss vid att betrakta som en grundläggande form för arbete i industrisamhället i själva verket bara en parentes som omfattar 50 år? (Se Isacson, 1998.) Vad betyder det att vi tror att de mönster vi ser växa fram idag är något helt nytt utan historiska kopplingar? Samtidigt som vi kan konstatera vissa likheter är det också viktigt att se dessa mönster i deras historiska kontext och analysera betydelsen av exempelvis korta anställningar idag jämfört under 1900-talets första hälft.

Det är dessutom viktigt att genomsöka den massmediala bilden där dramatiska förändringar ofta får det största utrymmet, eftersom arbetslivet även präglas av ett stort mått av kontinuitet. Den ojämna utvecklingen gör det nödvändigt med jämförelser och diskussioner kring varför det inom vissa sektorer sker en snabb och genomgripande förändring, medan arbetet inom andra yrkesområden i stort sett sker i samma former som tidigare eller förändras i en mer långsam takt.

Med utgångspunkt i det första forskningsprogrammets relativt vida problemställningar rörande arbete och arbetsliv har erfarenheterna av Arbetets museums olika forsknings- och dokumentationsprojekt gjort att fokus alltmer riktats mot yrken (så har också forskningsrådet vid museet döpts till Rådet för yrkeshistorisk forskning). Idag, när utvecklingen sägs leda oss bort från ett stabilt yrkesliv till en rörlig och flexibel arbetsmarknad, där människor ständigt söker nya arbeten

Är det som vi vant oss vid att betrakta som en grundläggande form för arbete i industrisamhället i själva verket bara en parentes som omfattar 50 år?

Genom att studera
arbetslivet via yrken vill
Arbetets museum rikta
sökarmjuset mot konti-
nuitet och förändring.

för att utveckla sin kompetens, kan det tyckas vara en mindre bra utgångspunkt. Som sociala konstruktioner har dock yrken ständigt varit föränderliga, och dessa förändringar – av vilka en kan vara att yrken försvinner – är därför en möjlig väg att närma sig arbetets nya och gamla former. Genom att studera arbetslivet via yrken vill Arbetets museum rikta sökarmjuset mot kontinuitet och förändring.

Med yrken som konstruktioner i fokus poängteras också att förändringar är något som sker i ett komplext samhälleligt sammanhang där en lång rad faktorer samverkar, och att arbetslivets utveckling inte sker enligt någon naturlag som människan får anpassa sig till. Att det i hög grad är en fråga om makt och tolkningsföreträde visas av de fortgående "omförhandlingarna" mellan olika aktörer på arbetsmarknaden när det gäller hur arbete ska organiseras och hur arbetslivets relationer ska formas.

Centrala frågeställningar är:

- Hur har yrken konstruerats i historien och i samtiden?
- Hur förändras yrken?
- Hur upprätthålls och hur överskrids gränser mellan yrken?
- Hur bidrar konstruktionen av yrken att stänga ute vissa människor?
- Vilken roll spelar yrken som identitetsskapare?
- Hur kan yrkens konstruktion relateras till frågor om makt, klass, genus, etnicitet och generation?
- Vilken roll spelar arbetsmarknadens parter i konstruktionen av yrken?
- Hur kan fritiden kopplas till yrkens konstruktioner?
- Expert och tusenkonstnär – ny yrkeskunskap?

Referenser och anförd litteratur

- Andersson, Å. E., Sylwan, P. (1997) *Framtidens arbete och liv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Arbetets etniska delning. (1994) C-U. Schierup och S. Paulsson (red.). Stockholm: Carlssons.
- Bruln, G. (1996) "Vilken roll kan de fackliga organisationerna spela i 2000-talets produktionssystem och arbetsorganisation?"; *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg. 2, nr 4, vintern 1996.
- Changing forms of Employment. Organisations, skills and gender. (1996). R. Crompton, D. Gallie och K. Purcell (red.). London: Routledge.
- De los Reyes, P. (1998) "I skärningspunkten mellan genus och etnicitet. Ett ekonomiskt historiskt perspektiv på invandrarkvinnor i svenskt arbetsliv"; *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg. 4, nr 1, våren 1998.
- Den könsuppdelade arbetsmarknaden - ett europeiskt perspektiv. (1999) L. Gonäs, J. Plantenga och J. Rubery (red.). Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Det mångkulturella arbetet. Ett 90-tals program för Arbetets museum. (1991) Norrköping: Arbetets museum.
- Eriksson, B. (1998) *Arbetet i människors liv*. Göteborgs universitet, sociologiska institutionen.
- Forskningsprogram för Nordiska Museet. (1997) Stockholm: Nordiska museets forskningsråd.
- Fägerborg, E. (1992) "Rapporter från arbetslivet. En utvärdering av Samdokundersökningarna"; *Samdokbulletinen*, 2/92.
- Global Redefining of Working Life - A New Nordic Agenda for Competence and Participation? (1998) D. Flemming, P. Kettunen, H. Soborg och C. Thörnqvist (red.). Köpenhamn: Nord 1998:12.
- Hedenmo, M. (1999) *Myten om den flexibla arbetsmarknaden*. Handelsrapporter: en skrift från Handelsanställdas förbunds utredningsenhet.
- Hytter, K. (1996) "Datorn på köksbordet. Är framtidens arbetsform en potentiell kvinnofälla?"; *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg. 2, nr 1, våren 1996.
- Härenstam, A., m.fl. (1999) *Vad kännetecknar och innebär moderna arbets- och livsvillkor? Moa-projektet: Moderna arbets- och livsvillkor för kvinnor och män*, Slutrapport I. Stockholm: Yrkesmedicinska enheten.
- Härenstam, A., m.fl. (1999) *Beskrivning och utvärdering av variabler om arbets- och livsvillkor*. Moa-projektet: Moderna arbets- och livsvillkor för kvinnor och män, Slutrapport II. Stockholm: Yrkesmedicinska enheten.
- Ingmarsson, N. (1998) "Forskning och förväntan"; *Samtid & museer*, 4/98.
- Isacson, M. (1998) "Det flexibla arbetets renässans"; *Framtider*, årg. 17, nr 3/98.
- Isacson, M. (2000) "Den högindustriella epoken"; *Daedalus, Tekniska museets årsbok*, 2000.
- Karlsson, S.O. (1998) *När industriarbetaren blev historia. Studier i svensk arbetarhistoria 1965-1995*. Lund: Studentlitteratur.
- Kulturavvet, museerna och forskningen. Rapport från en konferens. (1999) A. Alzén och M. Hillström (red.) Riksbankens jubileumsfond & Gidlunds förlag.
- Lindgren, G. (1999) *Klass, kön och kirurgi: relationer bland vårdpersonal i organisationsförändringarnas spår*. Malmö: Liber.
- Lundström, U., Wickström, K. (1997) *Fasta förhållanden och lösa förbindelser. Om jobbet och värdigheten*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Löfgren, M. (1999) *Jobb. Försök att få syn på arbetsordningen*. Stockholm: Atlas.
- "Med Samdok i köket och på verkstaden - dokumentationens resultat och nytta"; *Samdokbulletinen*, nr 51, 1990.
- Mörck, M. (1998) "Arbetsliv ur nya vinklar"; *Samtid & museer*, 3/98.
- Olika som bär. Om etnisk diskriminering och mångfald i arbetslivet. (1999). Rådet för arbetslivsforskning, Institutet för Framtidsstudier.
- Sennett, R. (1999) *När karaktären krackelerar. Personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen*. Stockholm: Atlas.
- Silvén-Garnert, E. (1998) "När utforskarna kartläggs"; *Samtid & museer*, 4/98.
- SOU 1996:56. *Hälften vore nog: om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad*. Slutbetänkande av Utredningen om kvinnors arbetsmarknad. Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:83. *Om makt och kön i spåren av offentliga organisationers omvandling*. E. Sundin (red.). Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:113. *Mot halva makten - elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. I. Hagman (red.). Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:135. *Ledare, makt och kön*. A. Nyberg, E. Sundin (red.). Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:136. *Kvinnor och mäns löner - varför så olika? I. Persson, E. Wadensjö (red.)* Stockholm: Fritze.
- SOU 1997:137. *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. I. Persson, E. Wadensjö (red.) Stockholm: Fritze.
- SOU 1999:18. *Frågor till det industriella samhället: slutbetänkande av Utredningen om en statlig satsning på det industrihistoriska kulturarvet*. (1999) Stockholm: Fakta info direkt.
- SOU 1999:69. *Individen och arbetslivet. Perspektiv på det samtida arbetslivet kring sekelskiftet 2000*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2000:3. *Välfärd vid vägskalet. Utvecklingen under 1990-talet*. Stockholm: Fritze.
- Vardag på jobbet! Rapport från fyra arbetsplatser i Sverige*. (1999) A. Åkerblom (red.). Stockholm: Arbetslivsdelegationen.
- Verktygslådan. Kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv*. (1997) S. Jansson (red.) Stockholm: Carlssons.
- Wikman, A, Andersson, A, Batsin B. (1998) *Nya relationer i arbetslivet - en rapport om tendenser mot flexibla marknadsrelationer istället för permanenta anställningsrelationer*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet, SCB.
- Working Europe. Reshaping European employment systems*. (1999) J. Christiansen, P. Koistinen och A. Kovalainen (red.) Aldershot: Ashgate Publ. Comp.

Arbetets museum, Laxholmen, 602 21 Norrköping
Tel 011-18 98 00 • Fax 011-18 22 90
info@arbetetsmuseum.se • www.arbetetsmuseum.se